

УДК 334.012.23:351.863](477)

Буркальцева Д.Д.,

канд. екон. наук, доцент кафедри економіки
Феодосійської фінансово-економічної академії
Київського університету ринкових відносин

Економічна безпека підприємництва в Україні: функції у системі економічної безпеки держави та інституціональні перешкоди забезпечення

У статті розкриваються основні функції держави у процесі реалізації політики удосконалення інституціонального забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні. Окреслюються організаційно-правові перешкоди формуванню ефективної системи забезпечення економічної безпеки на мезо- та макрорівні ієрархії управління. Наводяться пріоритетні напрями державної політики подальшого зміцнення економічної безпеки підприємництва.

Ключові слова: економічна безпека держави, підприємництво, економічна безпека підприємства, інституціональне забезпечення, державна підтримка.

Невід'ємним системоутворюючим елементом інституціонального забезпечення економічної безпеки України є економічна безпека підприємництва як сектора національного господарства, утвореного сукупністю суб'єктів господарювання, що здійснюють комерційну господарську діяльність, пов'язану з новаторством та ризиком, отриманням прибутку, формуванням середнього класу та виконанням комплексу соціальних функцій. Конкурентоспроможність економіки України безпосередньо корелює із формуванням національної системи економічної безпеки підприємництва.

Дослідженням різних аспектів економічної безпеки підприємництва присвячені праці вітчизняних науковців, серед яких: В. Андрійчук, О. Барановський, З. Варналій, Т. Васильців, О. Власюк, В. Воротін, В. Волошин, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Єрмошенко, А. Качинський, Т. Клебанова, В. Кузьменко, Ю. Макогон, О. Малиновська, А. Мельник, А. Мокій, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, А. Сухоруков, В. Шлемко та ін.

Метою цієї статті є дослідження основних функцій держави у процесі реалізації політики удосконалення інституціонального забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні, визначення організаційно-правових перешкод та пріоритетних напрямів державної політики подальшого зміцнення економічної безпеки підприємництва.

Підприємництво в економічній думці розглядається двосторонньо – як вид господарської діяльності, пов'язаний з новаторством та ризиком, але спрямований на отримання підприємницького прибутку, та як сектор економіки, утворений сукупністю суб'єктів, що здійснюють комерційну господарську діяльність. У тому чи іншому випадку поєднання цих двох ознак переконливо доводить інше – неоціненний рівень важливості формування сприятливого для становлення, розвитку і зміцнення конкурентоспроможності підприємництва інституціонального середовища. Окрім поодиноких тоталітарних випадків, ще в жодній державі світу не було забезпечено високих темпів соціально-економічного зростання і економічної безпеки держави без забезпечення умов для розвитку підприємницького сектора. Своєю чергою безпека є однією з найголовніших передумов розвитку бізнесу.

Активізація підприємницької діяльності населення та становлення потужного (за кількістю суб'єктів господарювання та часткою в зайнятості, обсягами виробництва і реалізації продукції, роллю в інноваційному забезпеченні конкурентоспроможності національного господарства тощо) підприємницького сектора стає важливим і невід'ємним завданням гарантування економічної безпеки держави на сучасному глобалізаційному етапі розвитку міжнародних відносин. Економічний розвиток держави буде прогресивним і стабільним лише за умови ефективного функціонування окремих суб'єктів господарювання, що творять сукупність економічної системи держави [1].

Саме економічна безпека підприємництва є системотворчим елементом соціально-економічного базису національної економіки, але для цього необхідним є формування належного інституціонального середовища, сприятливого як для започаткування бізнесу, так і його адаптації до зовнішнього середовища, зокрема за умов посилення конкуренції, зміцнення конкурентних позицій.

На переконання автора, це можливо лише за належного державного забезпечення в цій сфері. На макрорівні саме держава є головним суб'єктом системи гарантування економічної безпеки підприємництва, хоча без мікроекономічної ефективності тут також не обійтися. Але тільки на найвищому рівні ієрархії управління економікою взаємодія систем і здобуті переваги можуть покращувати умови і перспективи забезпечення економічної безпеки систем нижчих рівнів – підприємств, їх об'єднань, інших корпоративних структур. Таким чином, крім іншого, проявляється взаємозалежність та взаємозв'язок економічної безпеки держави та можливості забезпечення безпеки підприємництва, оскільки саме держава як суспільно-економічна інституція формує сприятливе середовище для розвитку суб'єктів господарювання.

Аналізуючи досвід економічно розвинутих держав світу (зокрема, США, Німеччини, Японії), доходимо висновку, що державна політика формування інституціонального середовища економічної безпеки підприємництва акцентує увагу на заохоченні підприємницької ініціативи та формуванні для цього системної сукупності ресурсного забезпечення. Елементами такого регулювання є кредитно-грошова, податкова та митна політика, різні види протекціонізму і, на думку В. Гапоненка, навіть елементи відкритого силового тиску [2, с. 69-70]. При цьому інституційна роль держави не обмежується регулюючим впливом чи управлінням за допомогою обмежувальних заходів, а спирається на фундаментальний базис національних традицій, культури, норм і нормативів суспільної поведінки. Таких акцентів у державній політиці України бракує, оскільки наявна базованість програм і концепцій розвитку підприємництва в основному на засадах використання іноземного досвіду, часто без урахування національної специфіки. Крім того, при державному регулюванні розвитку підприємництва не враховується і такий важливий елемент економічної системи як інтереси споживачів, які повинні захищатися державою на рівні з інтересами суб'єктів господарювання. Це важливо з огляду на взаємозв'язки безпеки держави та безпеки підприємства.

Розглядаючи ключові напрями державної підтримки підприємництва (частково зосереджені й на проблемах його економічної безпеки) в Україні, звернімо увагу на укладання контрактів між органами державної влади та підприємницькими структурами на виконання робіт, послуг (це гарантує додаткові переваги: збут продукції та забезпечення необхідними матеріальними ресурсами), а також надання податкових пільг підприємствам і гарантій комерційним фінансово-кредитним установам при обслуговуванні дрібних підприємницьких структур. Втім, надання пільг в оподаткуванні прибутків або доходів підприємницьких організацій у роки їх функціонування було визначено М. Долішнім [3, с.157] як один із недоліків державної підтримки підприємництва, оскільки пільги надавалися лише у перших три роки існування суб'єктів малого підприємництва без урахування їх господарських і галузевих особливостей. Тобто, державні видатки та субсидії спрямовувались без визначення пріоритетності цільової підтримки й потреб стратегічного розвитку національної економіки.

Використовуючи найкращі приклади державної політики забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності зарубіжних країн, слід визначити важливим напрямом на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні надання підтримки підприємницьким структурам малого бізнесу. Іноземний досвід вказує на використання таких базових принципів, як: мінімізація втручання держави в безпосередню господарську діяльність суб'єктів підприємництва; розширення можливостей кредитно-фінансової допомоги та забезпечення освітньо-практичного базису для формування кваліфікованого кадрового потенціалу. Зокрема, у США існують спеціальні державні аналітичні центри, до обов'язків яких входить постійний моніторинг кон'юнктури та змін на міжнародних ринках, прогнозування можливих наслідків і врахування їх у стратегічних документах розвитку підприємництва. Особливий акцент робиться на заохоченні інноваційної діяльності та дослідженні нових, нетрадиційних видів прояву підприємницької діяльності [3, с. 148], що, на жаль, ще не знайшло відображення у вітчизняних програмах і заходах підтримки підприємства.

Врахування змін у глобальному економічному середовищі та стратегічне бачення перспектив безпеки і розвитку підприємництва є тими ключовими засадами політики інституційної підтримки діяльності підприємницьких структур в Україні, насамперед малого та середнього бізнесу, що є «рушієм» економіки в провідних країнах світу.

Саме малі форми підприємницької діяльності є каталізатором підвищення ефективності господарювання за умов державного заохочення його розвитку та суспільної підтримки. Таке заохочення повинне відбуватися через реалізацію пріоритетних напрямів розвитку підприємництва. При цьому основними принципами державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва визначимо: довгостроковість, стабільність, законодавчу захищеність інтересів підприємців та їх економічну зацікавленість у підвищенні власної ефективності господарювання. Таким чином, при побудові взаємовигідних відносин держава та підприємницькі структури повинні враховувати такі ключові аспекти, як інтереси суспільства, бізнесу, держави та реагування на зміни у зовнішньоекономічному середовищі. За таких умов взаємодія держави і бізнесу матиме взаємний економічний ефект і слугуватиме інтересам національної безпеки.

Розглядаючи принцип довгостроковості у державній політиці забезпечення економічної безпеки підприємництва, наголосимо, що його найповніша реалізація можлива через розробку державних програм, в яких зазначаються пріоритетні напрями розвитку підприємницької діяльності та конкретні форми їх підтримки, з урахуванням глобальних суспільних і економічних трансформацій. Своєю чергою, принцип стабільності спирається на сталість і чіткість економічної державної політики забезпечення безпеки підприємництва в країні. У питаннях надання конкретних напрямів підтримки держава повинна відігравати роль гаранта, зокрема, при покращенні доступності кредитів підприємницьким структурам з боку комерційних фінансово-кредитних установ з акцентом на пріоритетності сфер підприємницької діяльності, розвиток яких забезпечує ефективність функціонування та зосереджується на інноваційних методах господарювання.

При виробленні адекватної політики забезпечення економічної безпеки підприємництва необхідно акцентувати на тих складових ролі держави, які вона може виконувати у процесі реалізації своєї інституціональної функції. Насамперед роль держави визначається відповідно до змісту, характеру впливу і дії (Рис. 1).

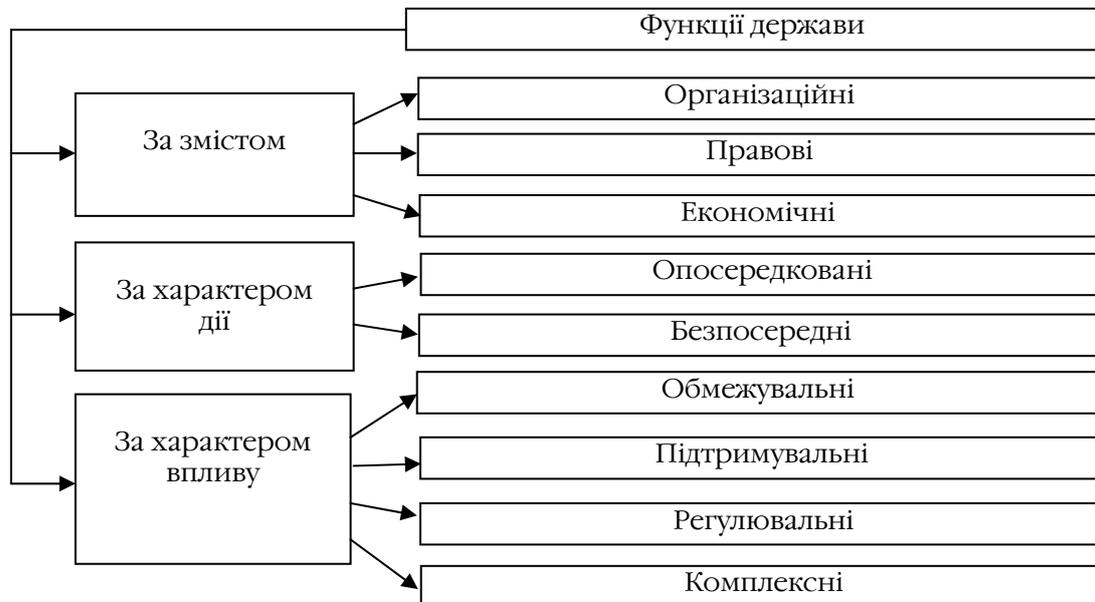

Рис. 1. Класифікація функцій держави при реалізації політики удосконалення інституціонального забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні

Виходячи з основних функцій держави стосовно гарантування безпеки підприємництва, можна звизити сфери впливу державних інституцій та розподілити їх за кожним з напрямів, наведених на Рис. 1, на заходи, що здійснюватимуться у секторі (1) організаційно-правової; (2) економічної; (3) управлінської; (4) інформаційно-аналітичної; (5) технічної безпеки.

Так, інформаційно-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємництва є тим аспектом регуляторної ролі держави, який потребує першочергового вирішення. Адже інформаційний базис стратегічного планування динамічної життєздатності та розвитку підприємництва в Україні є недосконалим і незавершеним: інформування громадськості, суб'єктів підприємницької діяльності та органів державної влади різних рівнів є недостатнім у питаннях незаконних, кримінальних чи дискримінаційних дій; висвітлення неправомірних дій у сфері підприємництва є фрагментарним і неповним та часто стосується лише резонансних злочинів.

З іншого боку, удосконалення потребує і система збору інформації, її аналізу та імплементації результатів у практику гарантування економічної безпеки підприємництва. У цій сфері спостерігається відсутність систематизованого постійного моніторингу показників безпеки, уніфікованого підходу до оцінки загроз та врахування позиції безпосередньо суб'єктів господарювання.

На думку Т. Васильціва, часто результати досліджень не узгоджуються з системою моніторингу економічної безпеки підприємництва та не оприлюднюються у друкованих виданнях статистичного характеру, що позбавляє систему інформаційно-аналітичного забезпечення цілісності, повноти та об'єктивності[4].

Окрім недоліків інформаційного забезпечення економічної безпеки підприємництва, існує чимало інших проблем, що перешкоджають ефективній діяльності вітчизняної державної системи гарантування економічної безпеки підприємництва, серед яких: недостатньо висока ефективність управління державним сектором економіки та реформування відносин власності, корупція в органах управління та існування потужного галузевого лобізму, значні обсяги тіньової економіки та ін. (табл. 1).

Таблиця 1

Інституціональні перешкоди формуванню ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні

№ з/п	Суть інституціональної перешкоди	Характер перешкоди
1.	Недосконалість законодавства, пов'язаного з управлінням економічними процесами і діяльністю суб'єктів ринку	Правова
2.	Неефективність управління державним сектором економіки	Управлінська
3.	Нерішучість і непослідовність у здійсненні економічних реформ	Економічна
4.	Тривалість економічної кризи і відсутність ефективної антикризової політики	Економічна
5.	Корупція в управлінських структурах, високий рівень галузевого лобізму при прийнятті управлінських рішень	Політична
6.	Невиважене реформування відносин власності, зловживання при здійсненні приватизаційних процесів, відсутність ефективного власника приватизованого майна	Управлінська Економічна
7.	Великі масштаби тіньової економіки, посилення її криміналізації	Кримінальна
8.	Нелегальний вивіз капіталу з України	Кримінальна
9.	Відсутність боротьби з реалізацією нелегально виробленої та контрабандної продукції	Управлінська Правова
10.	Відсутність реальних зусиль державних органів у диверсифікації джерел постачання до України багатьох видів продукції стратегічного характеру	Управлінська
11.	Нехтування необхідністю організаційної, фінансової та інформаційної підтримки конкурентоспроможності українського експорту	Економічна Управлінська
12.	Надмірна відкритість економіки України, невиважена лібералізація зовнішньоекономічної діяльності	Економічна
13.	Недостатня надійність системи економічної безпеки України загалом	Управлінська

Складено за: [5, с. 62-63].

Здійснення державою заходів щодо підтримки суб'єктів підприємницької діяльності є одним з ключових чинників, що забезпечують її розвиток та, відповідно, сприяють зростанню рівня національної економіки та забезпечення безпеки підприємництва. Світовий досвід засвідчує, що практично всі країни, яким притаманна економічна система ринкового типу, використовують такий механізм для забезпечення розвитку власного підприємницького сектора.

Як засвідчує практика, при здійсненні стимулювання підприємництва використовуються різні інструменти, основним з яких є податкове стимулювання. З введенням на початку 2011 р. в дію Податкового кодексу України спостерігаються окремі позитивні зрушення у сфері регулювання підприємницької діяльності. Зокрема, забезпечено загальне скорочення податкового навантаження на бізнес, спрощено процес адміністрування податків, що деякою мірою сприяло розвитку підприємництва у країні в цілому.

Проте, попри введення в дію норм Податкового кодексу України чимало проблем, пов'язаних зі здійсненням податкового стимулювання підприємницької діяльності, так і залишається невирішеними.

Серед основних проблем податкового регулювання бізнесу відзначаються такі: відсутність дієвих механізмів підтримки суб'єктів підприємництва з метою стимулювання їх діяльності у ринковому середовищі як незалежних від держави економічних агентів; недостатнє використання регулюючого та стимулюючого потенціалу оподаткування; низька ефективність закріплених Податковим кодексом України пільг у сфері оподаткування підприємницької діяльності тощо.

Розвиток підприємницького потенціалу як основного рушія модернізації національної економіки стримують, у першу чергу, відсутність комплексного концептуального підходу та суперечливість державної регуляторної політики.

Ще досі мають місце фінансові, організаційно-правові труднощі започаткування бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності. Ця проблема все ще залишається вкрай актуальною і невирішеною. Так, уряд дещо спростив процедуру заснування бізнесу, усунувши вимогу щодо мінімального розміру капіталу для реєстрації підприємства, вимогу про обов'язковість нотаріального посвідчення установчих документів, відмінивши обов'язковість пред'явлення довідки з ЄДРПОУ тощо. Урядом також було ухвалено пакет заходів щодо полегшення започаткування та ведення бізнесу, зниження кількості дозвільних документів тощо. Проте фактично цього не відбулося, а в окремих випадках – навпаки, адміністративні бар'єри стали ще вищими. Зокрема, проблема перевірок у сфері підприємництва є однією з найгостріших та найболючіших. У чинному законодавстві налічується величезна кількість нормативних актів, які визначають порядок та періодичність перевірок і нерідко суперечать один одному. Крім того, в Україні існує 74 установи та відомства, яким надано право здійснювати перевірки підприємств та організацій. Надмірно обтяжливою залишається також дозвільна система, системи ліцензування, сертифікації і стандартизації тощо.

Це не могло негативно позначитись на поглибленні проблем реалізації підприємницької діяльності в Україні. Це пояснюється тим, що задекларовані Урядом дерегуляційні реформи так і залишилися на папері, або їх реалізація не привела до бажаного спрощення.

Аналізуючи результати сучасних досліджень з проблем економічної безпеки підприємництва в Україні, доходимо висновку, що ключовою проблемою, яка потребує нагального вирішення, є недосконала законодавча база. Саме недосконала систематизація нормативно-правових актів, їх недостатня узгодженість між собою та іншими регуляторними документами і створює найбільшу перешкоду ефективному функціонуванню системи гарантування безпеки підприємництва на усіх рівнях ієрархії управління економікою.

Серед недоліків законодавства у сфері підприємницької діяльності виокремимо невідповідність окремих правових положень сучасній економічній ситуації в країні та у світі; складність формулювання частини правових актів; відсутність чіткості і однозначності у їх трактуванні, що призводить до різночитання законів та збільшення спірних питань. Існує й проблема своєчасної доступності суб'єктів підприємництва як до чинних нормативно-правових актів, так і до тих, що приймаються з огляду на їх величезну кількість та динамізм змін.

Слід визнати, що протягом останніх двадцяти років існування України як незалежної держави реалізовано багато зусиль для формування належної законодавчої бази підтримки підприємництва. Центральним у цій правовій системі є Господарський кодекс України, де закріплено господарсько-правовий інструментарій державного регулювання підприємницької діяльності (у розділі 2 визначаються основні напрями та форми участі держави і місцевого самоврядування у сфері господарювання, засоби державного регулювання господарської діяльності (ст. 12), державний контроль і нагляд за господарською діяльністю (ст. 19), особливості управління господарською діяльністю у державному секторі економіки (ст. 22) [6]. Згідно з нормами законодавства, основними засобами державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання визначено: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Очевидно, що для уніфікації державної політики механізми та засоби зміцнення економічної безпеки підприємництва також доцільно планувати і реалізовувати за цими напрямками.

Література:

1. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: [монографія] / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саенко. – К.: Знання України, 2011. – 299 с.
2. Гапоненко В. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы / В. Гапоненко, А. Беспалько, А. Власков. – М.: Ось-89, 2007. – 208 с.
3. Долішній М. Підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку / М. Долішній, М. Козоріз, В. Мікловда, А. Даниленко. – Ужгород: Карпати, 1997. – 363 с.
4. Васильців Т. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.
5. Шнипко О.С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект / О. Шнипко. – К.: Генеза, 2006. – 288 с.
6. Господарський кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 р., № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18; 19-20; 21-22. – Ст.144 (у редакції від 03.02.2013 р.).

Буркальцева Д.Д., канд. екон. наук, доцент кафедри економіки Феодосийської фінансово-економічної академії Київського національного університету ринкових відносин

Экономическая безопасность предпринимательства в Украине: функции в системе экономической безопасности государства и институциональные препятствия обеспечения В статье раскрываются основные функции государства в процессе реализации политики совершенствования институционального обеспечения экономической безопасности предпринимательства в Украине. Очерчиваются организационно-правовые препятствия формированию эффективной системы обеспечения экономической безопасности на мезо и макроуровне иерархии управления. Приводятся приоритетные направления государственной политики дальнейшего укрепления экономической безопасности предпринимательства.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, предпринимательство, экономическая безопасность предпринимательства, институциональное обеспечение, государственная поддержка.

Burkaltseva D.D., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Economics of Feodosiyskiy Financial-Economic Academy of Kyiv National University of Market Relations

Economic security of entrepreneurship in Ukraine: state functions in the system of economic security and institutional barriers of its providing. The basic functions of the state in the implementation of policies to improve the economic security of institutional business in Ukraine are revealed in the article. Organizational and legal obstacles to the formation of the effective system of economic security at the meso and macro levels of management hierarchy are defined. The priorities for public policy to further strengthening of the economic security of business are given.

Key words: economic security, entrepreneurship, economic security business, institutional support, state support.